

Видатний український педагог А.М. Алексюк у своїх дослідженнях вказує на те, що існуюча 4-и бальна система оцінювання знань, умінь студентів уже не є ефективною і вважає, що доцільніше використовувати рейтингову систему. В основі такої системи лежить принцип покрової звітності студентів й накопичувальної бази оцінки їхніх знань, умінь, навичок.

У вищій школі склалися такі види контролю знань:

1. Міжсесійний контроль: а) попередня перевірка; б) поточна перевірка (усна співбесіда, опитування, тестова перевірка, домашні завдання, тощо); в) тематична перевірка (колоквіуми, консультації);

2. Підсумковий контроль (заліки, іспити, підсумкові роботи, курсові роботи).

Найбільш ефективними методами перевірки і контролю успішності знань студентів, на думку А.М. Алексюка, є такі: 1) метод спостереження викладача за роботою студентів під час аудиторних і позааудиторних занять; 2) метод усної перевірки та контролю знань; 3) метод письмових робіт; 4) метод практичних робіт; 5) метод програмного контролю – машинного і безмашинного [4]. Найбільш популярною, на його думку, системою оцінки знань студентів є рейтингова.

Таким чином, досліджуючи проблеми викладання і навчання у вищій школі, А.М. Алексюк доходить висновків, що розв'язання існуючих проблем можливе за умови збільшення годин самостійної роботи студентів, запровадження нових методів викладання, введення технічних засобів навчання, переходу до рейтингового контролю й оцінки знань, підвищення рівня проведення лекцій, збільшення обсягу практичних і лабораторних робіт.

На сьогоднішній день вища школа України запровадила багато нововведень, запропонованих проф. Алексюком А.М., зокрема, широко використовуються бінарні та полінарні методи навчання, кредитно-модульна система навчання, модульно-рейтингова система оцінювання, активно застосовуються ТЗН, зокрема проектори, комп'ютери, зросла питома вага годин для самостійної роботи студентів тощо.

Плідна тривала професійно-педагогічна діяльність А.М. Алексюка характеризується тим, що він завжди бачив і помічав нове, прогресивне в педагогіці і педагогічній практиці, міг висунути і сформулювати наукову проблему, залучити до її розв'язання колег, аспірантів і студентів.

На превеликий жаль, не стало великого дидакта України – професора А.М. Алексюка, проте його справа, його праці будуть ще багато років допомагати досягати педагогічних вершин сотням і тисячам майбутніх педагогів – учених, викладачів і вчителів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексюк А.М. Інтернет ресурс : <http://www.ukr.wikipedia.org>.
2. Кашин С. Вітаємо ювіляра. А.М. Алексюку – 50 / С. Кашин, Л. Петко // Київський університет. – 1982. – 10 червня.
3. Алексюк А.М. Педагогіка вищої школи: Курс лекцій: Модульне навчання / А.М. Алексюк. – К., 1993.
4. Алексюк А.М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія / А.М. Алексюк. – К., 1998.

УДК 37.035.6(094)(477)“18/19”

Ткачов С.І.

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри педагогіки та психології
Харківської державної академії фізичної культури

ДОСВІД ГРОМАДЯНСЬКОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ І МОЛОДІ НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У ПЕРІОД 60 – 90-Х РОКІВ ХІХ СТОЛІТТЯ

У статті на основі узагальнення досвіду громадянського виховання дітей і молоді на західноукраїнських землях у період 60–90 років ХІХ століття з'ясовано його основні тенденції.

Ключові слова: громадянське виховання дітей та молоді, тенденції громадянського виховання, «культурництво» та «радикалізм» у практиці громадянського виховання.

Ткачев С.И. Опыт гражданского воспитания детей и молодежи на западных украинских землях в период 60-90-х годов XIX столетия.

В статье на основе обобщения опыта гражданского воспитания детей и молодежи на западных украинских землях в период 60-90-х годов XIX столетия выявлены его основные тенденции.

Ключевые слова: гражданское воспитание детей и молодежи, тенденции гражданского воспитания, «культурничество» и «радикализм» в практике гражданского воспитания.

Tkachov S. The experience of citizen education of children and youth on west Ukrainian lands at 60-90-th years of XIX century.

In the article on base of summary for the experience of citizen education of children and youth on west Ukrainian lands at 60-90-th years of XIX century are revealed its basic tendencies.

Key words: citizen education of children and youth, tendencies of citizen education,

«culture» and «radical» approaches in the practice of citizen education.

Громадянське виховання підростаючого покоління в сучасній Україні в контексті євроінтеграційних процесів потребує подальшого вдосконалення як в теоретичній, так і практичній площині. Науковим підґрунтям для цього слугують розробки українських дослідників, які в останнє десятиліття присвятили свою увагу різним аспектам означеної проблеми, а саме:

- концептуальним основам формування громадянськості особистості (М. Боришевський, П. Вербицька, Н. Дерев'янка, І. Кучинська, Л. Крицька, С. Рябов, О. Сухомлинська та інші);
- загальнопедагогічним засадам громадянської освіти й громадянського виховання (О. Алексєєва, Р. Арцишевський, П. Ігнатенко, Н. Косарева, В. Поплужний, І. Тараненко, Н. Чернуха та інші);
- змісту, формам і методам громадянського виховання дітей та молоді (Н. Косарева, О. Красовська, М. Сметанський, Р. Ігнатовська, О. Кошопал, Н. Чернуха та інші).

Водночас розв'язання проблеми громадянського виховання дітей і молоді не може здійснюватися без творчого використання відповідної педагогічної спадщини. У цьому сенсі привертає увагу період другої половини XIX століття, в межах якого свідомо вітчизняна інтелігенція продемонструвала яскраві приклади служіння своєму народові та всіляко намагалася сприяти вихованню підростаючого покоління у національно-патріотичному дусі.

Оскільки досвід громадянського виховання дітей і молоді на західноукраїнських землях у період другої половини XIX століття поки що не отримав свого всебічного і системного висвітлення в сучасній історії педагогіки, то у контексті розв'язання означеної проблеми доцільно звернутися до його вивчення.

Метою статті є узагальнення досвіду громадянського виховання дітей і молоді на західноукраїнських землях у період 60–90-х років XIX століття для з'ясування його основних тенденцій.

Слід одразу наголосити, що впродовж 1860–1890-х років громадянське виховання підростаючого покоління на західноукраїнських землях набуло тенденцій «дуальності», «суперечливості» і «прагматизму».

«Дуальність» громадянського виховання дітей і молоді в означений час виявилася в тому, що на противагу свідомо й патріотично налаштованим українцям деякі представники інтелігенції – так звані «москвофіли» (Д. Зубрицький, Я. Головацький, Б. Дідицький, А. Добрянський, І. Наумович, М. Качковський та інші) – стали закликати український народ до демонстрації «проросійських» настроїв і відданості Російській імперії [8, с. 444–445]. При цьому останні водночас запевняли, що «завжди були непохитно вірними ... августійшому австрійському монархові й славетній династії Габсбургів» [1, с. 125].

«Москвофілам» активно протистояли «народовці», лідерами яких були А. Вахнянин, В. Заревич, К. Климкович, Ю. Лаврівський, В. Шашкевич, Д. Тинячкєвич та інші. Вони, палко сприйнявши патріотичні устремління П. Куліша та О. Кониського, активно пропагували й культивували українську мову [1, с. 124] та в цілому пристали на «культурницький» шлях розвитку національної свідомості українського населення, про що свідчить наступне.

Надихаючись ідеалами гуманізму та демократичних принципів життя, «Кобзарем» Т. Шевченка, пам'ятаючи козацької слави та прагнучи збереження рідної мови і народних традицій життя, «народовці» розробляли українську граматику і словники, а своє прагнення піднести український народ у культурному, економічному і політичному сенсі відтворювали у виданнях «Вечорниці» (1862 р.), «Мета» (1863–1865 рр.), «Нива» (1865 р.), «Русалка» (1866 р.), «Правда» (1867 р.). Крім того, у 1868 році вони заснували у Львові український театр, який став провідним національним центром для всього українського народу [1, с. 125].

Протистояння «москвофільства» і «народництва» створювало у справі громадянського виховання дітей і молоді й певну «суперечливість» – декларовані патріотичні ідеали й цінності на практиці «спіткалися», «перетиналися» й не могли забезпечити належної та бажаної для українства духовної єдності. Визнаючи такий стан вирішення «українського питання» безперспективним, М. Драгоманов наприкінці 70-х років XIX ст. закликав західноукраїнську молодь до рішучої інтелектуальної та ідеологічної боротьби.

Найактивнішими послідовниками М. Драгоманова стали двоє енергійних і самовідданих студентів – І. Франко та М. Павлик, які, критикуючи «ліберальні» позиції і нерішучість «народовців», очолили інтелектуальний та ідеологічний «прорив» – почали активно пропагувати «радикалізм» та «антиклерикалізм» і необхідність виховання свідомих борців-революціонерів. На сторінках своєї першої газети «Праця» (виходила з 1878 р. у Львові) вони почали висвітлювати актуальні для того часу питання освіти українського народу – безоплатність навчання, наближення школи до життя, необхідність створення професійних шкіл, здійснення захисту праці дітей і підлітків [9].

Завдяки цьому, а також внаслідок часткової демократизації суспільно-політичного і культурного життя (проведення впродовж 1869–1872 років австро-угорським урядом конституційних та освітніх реформ), західноукраїнська громадськість отримала можливість розгорнути просвітницьку діяльність у напрямі культивування національно-патріотичних ідеалів на «прагматичній» основі. Останнє показово виявилось у діяльності товариства «Просвіта» (засноване 1868 р. у Львові).

Вивчення статуту товариства «Просвіта» свідчить про те, що в загальному руслі культурно-просвітницьких справ – організація просвітних та етнографічних вистав і заохочення українського народу до просвіти і науки – значна увага приділялася національно-патріотичному вихованню дітей і молоді й взагалі всього українського населення.

Так, наприклад, у п. 8 проголошувалася підтримка молоді з бідних сімей, яку товариство закликала виховувати відповідно до її здібностей, а також потреб українського народу. Для цього передбачалося створення бурс, притулків, дитячих садків, а також організація просвітних й етнографічних заходів і взагалі заохочення українського народу до освіти та науки (п. 13) [2, с. 363–364].

У статуті «Просвіти» було викладено й певні заповіді для українців стосовно того, як їм слід відстоювати свої права й національне «коріння» у мирний спосіб. Так, наприклад, було наголошено, що в українських родинах необхідно відроджувати народні традиції – батьки повинні знайомити дітей з пам’ятними датами та річницями української історії. Крім того, кожна сім’я мала стверджувати своє українське походження і обов’язково вказувати на нього під час перепису населення [2, с. 364].

Також у статуті «Просвіти» зазначалося, що кожна родина повинна захищати своє право на земельну власність і не допускати того, щоб земля перейшла в чужі руки, а грошові заощадження складати або «кредиту шукати» лише в українських банках – «батьки нехай вступають до українських товариств і не відмовляються від внесення грошей або пожертвувань на публічні народні цілі» [2, с. 364].

Присвятивши себе справі піднесення культурно-освітнього рівня селянства, львівська «Просвіта» за допомогою сільських учителів і парафіяльних священників на всій Східній Галичині створила мережу бібліотек, в яких читали пресу, обговорювали політичні та соціальні питання. Популярність цих читалень зростає ще більше, коли пізніше при них почали діяти хори, театральні трупи, гімнастичні товариства та кооперативи.

У відповідь на громадські ініціативи західноукраїнської інтелігенції австро-угорська влада посилила реакційну освітню політику і прагнула перетворити українську молодь на покірних і відданих їй громадян. За прикладом російського уряду, який на східноукраїнських землях здійснював політику русифікації, Австро-Угорщина на західноукраїнських землях вдалася до денационалізації українців, прагнучи таким чином нівелювати їхні національно-патріотичні настрої та устремління. Для цього австро-угорський уряд всіляко намагався загальмувати розвиток українського шкільництва, передавши систему народної освіти в Галичині польській буржуазії, на Буковині – німцям і румунам, а у Закарпатті – угорцям.

Для освіти українців, що проживали на територіях у складі Австро-Угорщини, було створено «утраквістичні» (різномовні) школи, в яких частина навчальних дисциплін викладалася рідною мовою, а решта (основні предмети) – іноземною (тобто відповідною мовою іноземців, які панували на певній території). За задумом панівних верств такі школи мали стати тимчасовим явищем на шляху до повної ліквідації національного шкільництва [8, с. 207–211].

Так, наприклад, у подальшому на Закарпатті було ліквідовано українські школи (шкільна реформа 1868 р.), а вивчення угорської мови в усіх неугорських школах стало обов’язковим («мовний закон» 1879 р.) [11, с. 171–177].

З метою протидії австро-угорському уряду в освітніх справах прогресивні західноукраїнські громадські діячі та педагоги почали об’єднуватися у товариства, пропагувати національно-патріотичні цінності та відстоювати права українського народу на освіту рідною мовою. При цьому відбувалося зіткнення різних точок зору і позицій на «українське питання», які загалом відобразилися у реакційних та прогресивних поглядах.

Так, наприклад, на Буковині офіційний орган вчительства – «Буковинська педагогічна газета» (1873–1903 рр.) – пропагував необхідність посилення релігійності у вихованні та підтримував політику денационалізації населення, наслідуючи реакційну ідейність таких видань, як «Учитель» (1869–1874 рр.) і «Газета школьна» (1875–1879 рр.).

У свою чергу, загартований постійними переслідуваннями з боку австро-угорської влади, І. Франко у справі освіти і виховання підрастаючого покоління виступав за рішучі та кардинальні зміни. Він, вивчаючи історію українського народу, зокрема, приєднання його земель до Австро-Угорщини і Російської імперії, а також твори К. Маркса і Ф. Енгельса, дійшов висновку, що розквіт українського шкільництва і педагогіки неможливий без створення єдиної, самостійної і незалежної України [5, с. 397].

Закликаючи до рішучих перетворень в освіті (наближення школи до життя, навчання рідною мовою, забезпечення всебічного розвитку особистості), І. Франко пропагував такий суспільний устрій, який «буде базуватись на якнайширшому самоврядуванні общин, повітів і країв, складених з вільних людей і поєднаних між собою вільною федерацією, що ґрунтується на солідарності інтересів».

Для здійснення своїх намірів І. Франко і його однодумці стали на «радикальні» позиції – у боротьбі за народну освіту пропагували соціалістичні ідеї та образ революціонера-борця, про що свідчить розроблена ними «Програма галицьких соціалістів».

У цій програмі зазначено, що у буржуазному суспільстві освіта не може бути доступною трудящим масам, тому вони приречені на «злидні і темряву», а релігія є знаряддя панування поміщиків і капіталістів. Зі свого боку, пролетаріат, шляхом революційних перетворень, спроможний змінити таке становище в освіті й домогтися устрою народної школи зі світським характером навчання [13].

«Радикалізм» національно-патріотичних позицій вітчизняної інтелігенції на західноукраїнських землях, що особливо яскраво виявився впродовж 80–90-х років XIX ст., захопив й учнівську молодь, яка під виглядом самоосвіти стала організовуватися в політичні гуртки і через проведення читань забороненої літератури та дискусій долучалася до революційних ідей.

Так, наприклад, у Станіславі 1882 року виникло товариство, що об’єднало учнів середніх шкіл цього міста, які закликали співвітчизників до боротьби за соціальну справедливість і дружбу між українцями та поляками. Активність учнівської молоді в Станіславі впродовж наступних часів вийшла за межі міста – було

налагоджено зв'язки зі студентами Львова та учнями гімназії Стрия, які також виступали за світську та демократичну освіту, тому активно проводили антирелігійну і соціалістичну пропаганду [10, с. 187].

Поряд із «радикальним» шляхом у громадянському вихованні дітей і молоді серед вітчизняної інтелігенції на західноукраїнських землях мала місце й «культурницька» позиція.

Так, наприклад, відомий педагог Буковини Ю. Федькович не поділяв «радикальних» настроїв у справі громадянського виховання, тому не вважав для себе прийнятним ідеал громадянина-революціонера. Про це, зокрема, свідчить той факт, що Ю. Федькович, намагаючись відсторонити свого сина від селянського повстанського руху, віддав його на військову службу до австрійської армії. Пізніше, усвідомлюючи необхідність вирішення «української справи», Ю. Федькович присвятив себе активній літературній і громадській роботі. З 1885 року і до кінця своїх днів (1888 р.) він був редактором газети «Буковина», яка за своєю змістом була пронизана національно-патріотичними мотивами – у статтях засуджувалася румунізація українства і лунав заклик до задоволення потреб українства шляхом прогресивних перетворень в суспільстві у ненасильницький спосіб.

У своїх віршах Ю. Федькович намагався наставляти дітей у необхідності готуватися до дорослого життя. Так, наприклад, у творі «Дитина» він закликав підростаюче покоління бути терплячим і сильним («Коли від котюги такий тобі жах, то ти на світі заплачеш не раз ...»). Великий виховний сенс Ю. Федькович вбачав у національному одязі, тому сам ходив у простому гуцульському вбранні та наголошував: «Жию між народом, люблю той народ і народної одежі не покину» [12, с. 43].

«Культурницький» підхід у практиці громадянського виховання підростаючого покоління на західноукраїнських землях в означений час виявився й у межах освітнього руху жінок-галичанок, який очолила Н. Кобринська (1851–1920). За її ініціативи у Станіславі було засновано «Товариство руських жінок», яке через поширення передової літератури – чи не єдиного на той час «прибіжища вільної думки і слова» – прагнуло піднести свідомість українського народу [4].

Усвідомлюючи важливість дошкільного виховання для формування національно свідомих громадян, Н. Кобринська почала виступати за реалізацію на практиці ідеї українських дошкільних закладів – створення «охоронок» і «фребельських огородин» (така ініціатива не була принципово новою – у Києві ще 1871 року зусиллями п'ятнадцятирічної Софії Русової було відкрито приватний дитячий садок) [6, с. 237].

Висунута ідея обговорювалася на жіночому вічі в м. Стрий (1891 р.), а потім була конкретизована у проекті статуту товариства «Охоронка» (1893 р.), згідно з яким орієнтирами діяльності дошкільних інституцій були охорона та зміцнення здоров'я дітей, їхній розумовий розвиток, прищеплення їм народних чеснот і традицій, норм християнської моралі, а також плекання в їхній свідомості «українського» патріотизму [6, с. 238].

У справі громадянського виховання дітей і молоді західноукраїнська інтелігенція виявила також і раціональний «прагматизм». Як зазначає сучасний український дослідник О. Караманов, у Галичині внаслідок соціальних та економічних зрушень на початку ХХ ст. постала потреба у формуванні високоосвіченої людини з активною життєвою позицією, що, у свою чергу, зумовило необхідність перебудови освітньої системи. З цього приводу виникли широкі громадські дискусії, в яких відобразилося протистояння думок і позицій між прибічниками традиційної (гербартианської – на основі ідей І.Ф. Гербарта) і прогресивної (реформаторської) педагогіки [3, с. 48].

Традиційний (державно-громадянський) шлях розвитку особистості реалізовувався в умовах трудової школи – «школи життя», в якій метою діяльності було визначено підготовку учнів до активної і корисної діяльності на благо суспільства, народу і держави. При цьому, задля досягнення оптимального розвитку особистості школяра, широко використовувалося включення його в активне життя учнівського колективу, залучення до самоврядування або участь у молодіжних організаціях [3, с. 49].

Інноваційний підхід у справі виховання особистості громадянина виявив себе у межах новаторської освітньої практики, завдяки чому було використано кращі європейські педагогічні надбання. Характерною ознакою такого досвіду галицьких освітян була зосередженість уваги на особистості учня, реалізації його інтелектуальних потреб та інтересів.

Формування особистості громадянина прихильники реформаторської педагогіки пропонували здійснювати через доцільну варіацію змісту і методів навчання. У такий спосіб прогресивні педагоги прагнули забезпечити реалізацію здібностей вихованців, підвищити рівень їхньої пізнавальної активності та самостійності. Для забезпечення всебічного розвитку дитини широко використовувалися ідеї «трудова школа» та «вільного виховання» [3, с. 48–49].

Відповідно до нових завдань у справі громадянського виховання дітей і молоді відбулося подальше посилення національного аспекту. Зокрема, на Галичині раніше утворене зусиллями «Просвіти» об'єднання «Руське педагогічне товариство» (діяло з 1881 р.) змінило свій статут і стало іменуватися «Українське педагогічне товариство» (УПТ). Наприкінці ХІХ ст. воно розгорнуло активну громадсько-педагогічну діяльність, спрямовану на заснування шкіл з викладанням українською мовою та підтримку громадського і домашнього виховання [7, с. 35].

Використовуючи загальноприйняті форми просвітництва, УПТ у створенні національно-патріотичних настроїв керувалося ідеями соборності та незалежної української державності. Своєю діяльністю товариство впливало на стан громадської думки на всій території західноукраїнських земель, а особливо в Галичині та Буковині. До діяльності «Українського педагогічного товариства» долучилося багато освітян, у тому числі діячі

Покуття – О. Вітвицька, Г. Головач, П. Побігущій, Є. Тишинська, О. Хомицька та інші, які пропагували національні патріотичні ідеали громадянськості та докладали зусиль для створення шкіл з викладанням українською мовою [7, с. 36].

Таким чином, впродовж 60-90-х років XIX століття основними тенденціями громадянського виховання дітей і молоді на західноукраїнських землях дійсно стали «дуальність», «суперечливість», «прагматизм», а відповідна просвітницька й виховна діяльність зусиллями вітчизняної інтелігенції здійснювалася як у площині «культурництва», так і з «радикальних» позицій.

Перспективи розробки обраної теми можуть бути пов'язані з конкретизацією форм і методів громадянського виховання дітей і молоді на західноукраїнських землях в означений час у діяльності просвітницьких товариств й об'єднань через вивчення їхніх статутів і відповідних архівних матеріалів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грушевський М. Ілюстрована історія України / М. Грушевський. – Львів, 1913.
2. Історія української школи і педагогіки : Хрестоматія / Упоряд. О.О. Любар; за ред. В.Г. Кременя. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2003. – 766 с.
3. Караманов О. Головні тенденції розвитку реформаторської педагогіки в Галичині в першій третині XX ст. / О. Караманов // Шлях освіти. – 2006. – № 4. – С. 47–50.
4. Кобринська Н.І. Автобіографія / Н.І. Кобринська // Вибрані твори. – К. : Дніпро, 1980. – С. 315–323.
5. Коцюбинський М. Іван Франко / М. Коцюбинський // Твори. – К. : Вид-во ЦК ЛКСМУ «Молодь», 1966. – С. 392–408.
6. Майборода Г.Я. Соціально-педагогічний потенціал українських народних обрядів у системі формування морально-духовних цінностей особистості : дис. ... канд. пед. наук. / Г.Я. Майборода. – Черкаси, 1996. – 193 с.
7. Монолатій І. Педагогічна думка Коломії (1899-1912 роки) / І. Монолатій // Вертикаль. – 2000. – № 1 (8). – С. 35–36.
8. Попович М.В. Нарис історії культури України / М.В. Попович. – К. : «АртЕк», 2001. – 728 с.
9. Правда. – Львів, 1875. – С. 569.
10. Розвиток народної освіти і педагогічної думки на Україні (X – поч. XX ст.) : нариси / Редколегія : М.Д. Ярмаченко (відп. ред.), Н.П. Калениченко (заст. відп. ред.), С.У. Гончаренко та ін. – К. : Рад. шк., 1991. – 384 с.
11. Розвиток народної освіти й педагогічної думки на Україні (X–початок XV ст.) : Нариси. – К. : Рад. шк., 1991. – 381 с.
12. Федькович Ю. Дитина / Ю. Федькович // Поетичні твори, прозові твори, драматичні твори, листи. – К., 1985. – С. 43.
13. Франко І. Симптоми розкладу в галицькій суспільності / І. Франко // Жовтень. – 1956. – № 8. – С. 88.